

Előszó

Az új koronavírus megjelenése óta rendkívüli időket él a világ. Járvány pusztít, ami generációk óta nem tapasztalt mértékű nyomot hagy maga után. Gondolnunk kell mindenekelőtt az áldozatokra, akiknek e kór nélkül – emberi számításaink szerint – nem kellett volna még meghalniuk, de a koronavírus támadásával már nem tudott megküzdeni a szervezetük. Itt vannak körülöttünk a betegségen túljutó tömegek, akik megszenveték vagy akár a jövőre nézve is hordozzák a vírus következményeit. És persze rögtön utánuk ott vagyunk valamennyien: a világjárvány teljesen felforgatta az emberiség életét. Iskola, munka, közlekedés, utazás, vásárlás, közösségi együttlétek, családi és baráti összeölelkezések, templomi szertartások – sorolhatjuk mindennapjaink megannyi fontos területét és pillanatát, amelyeket alapjaiban írt át a járvány elleni védekezés.

Rendkívüli időszak ez a tudományok számára is. Mindenekelőtt különleges helyzetbe kerültek a természettudományok. Bár a jó kormányzás mindig figyel a szakértői szóra, azért ritkán fordul elő, hogy a politikai döntéshozók isszák tudós tanácsadók minden szavát, és szorosan azokhoz szabják a közpolitikai cselekvések ütemezését és tartalmát. A koronavírus tombolása óta ilyen időt élünk: járványügyi szakemberek, orvosok, biológusok, matematikusok, hálózattudósok, gyógyszerészek szakmai álláspontja jelöli ki a kormányzat és a társadalmi élet kívánatos mozgásterét. Nem a felelősség hátrításáról van itt szó, hiszen a politikai döntéshozatal semmiképpen nem kerülheti el, hogy a létbizonytalanságot személyes életükön érző polgárok megítéljék és számonkérjék helyzetfelismerő képességét és hatékonyságát. A józan ész diktálja, hogy ilyen helyzetben nincs más út, mint döntéseinket alárendelni a természet törvényeinek, mivel a vírus terjedése és társadalom-egészségügyi következményei előbb-utóbb mindenképp kikényszerítik a rájuk reagáló lépéseket.

A tudomány megnövekedett szerepe azonban korántsem korlátozódik a vírus és terjedésének természeti törvényeit feltáró tudományokra. A kór elleni védekezésben, a járvány sújtotta társadalom megszervezésében, illetve a járvány következményeinek feldolgozásában óriási szerep hárul a társadalomtudományokra. A koronavírus leküzdése csakis jól szervezett és hatékonyan cselekvő állami irányítás mellett, továbbá olajozottan működő társadalmi alrendszerek közös erőfeszítésével képzelhető el. Politikatudósok, jog- és államtudósok, rendszertudósok, hadtudományi és katasztrófavédelmi kutatók tudására van szükség ahhoz, hogy ezt a szervezettséget és hatékonyságot más társadalmi értékeinkkel és a közbizalommal összeillesztve érijük el. A társadalomtudósokra hárul az a feladat is, hogy a mélyre ásva segítsék feltárni és megérteni, milyen összetett hatásokkal jár ez az időszak, és mik lehetnek a hosszú távú társadalmi következményei. Abban is ők lehetnek majd a politikai döntéshozók támaszai, hogy a vírustól megtépázva milyen tapasztalatok mentén rendezzük be az életünket: ahol a mihamarabbi kilábalás és visszarendeződés a feladat, ott ez hogyan érhető el, ahol pedig a korábbiaktól eltérő utakon érdemes majd továbbhaladnunk, ott milyen irányba induljunk.

A járvány társadalomtudományi vizsgálata többszörösen is összetett feladat. Egyrészt, mivel a koronavírus társadalmi életünk minden szegmensében érezteti hatását, valamennyi tudományterület szakértelmére és szempontjaira szükségünk van a hatások azonosításához és a következtetések levonásához. Másrészt a világjárvány elterjedése, leküzdése és következményei globális természetűek, ezért a nemzetállami folyamatok értékelését regionális és nemzetközi kitekintéssel kell teljessé tennünk.

A jelen kötet, amely a Nemzeti Közzolgálati Egyetem oktatóinak és kutatóinak szerzői közreműködésével készült, ebben az összetettségben elemzi a járvánnyal összefüggő társadalmi folyamatokat. A könyv tükrözi és visszaigazolja az egyetem közszolgálati életpályákra integráns módon tekintő filozófiáját: a koronavírus szerteágazó hatásait együtt elemzik az állam-, a politika-, a rendszet- és a hadtudomány, valamint a katasztrófavédelem szakemberei. Mindemellett e rendkívüli időszak magyar tapasztalatain túl a mű számba veszi a számunkra releváns európai és nemzetközi következményeket is. Ma már azt is tudjuk, hogy a világjárvánnyal kapcsolatos tapasztalatainkat a második és a harmadik hullám is elmélyítette. A kötetben közölt tanulmányok kéziratai az első hullám után készültek, de következtetéseik érvényét a későbbi történések csak erősítették.

A kötet első része a járványra reagáló állam és a politika sajátosságait járja körül. *Hörcher Ferenc* a koronavírust övező globális, elsősorban európai politikai diskurzuson és cselekvésen töprengve azzal kecsegteti az olvasót, hogy a járványra adott politikai, intellektuális és gyakorlati reakciók elemzésével a politika természetének megértéséhez is közelebb kerülhet. *Karácsony András* és *Nagypál Szabolcs* a járvány okozta rendkívüli helyzetben cselekvő kormányzat alkotmányos felhatalmazásának és mozgásterének természetét veti össze a Carl Schmitt-i „kivételes helyzettel”, alapvető különbséget azonosítva a jogállami követelményrendszer érvényessége alapján. *Stumpf István* a vírusválság különleges jogrendjének alkotmányos jelentőségét a politika stressztűrő és válságkezelő képességének aspektusából vizsgálja, és ebből a nézőpontból tekinti át a különleges jogrend bevezetésével kapcsolatos hazai alkotmányos vitákat és a kormányzati cselekvést. *Balla József*, *Christián László* és *Hautzinger Zoltán* a járványügyi veszélyhelyzet rendészeti kérdéseit és tapasztalatait veszi számba, bemutatva az egyetem Rendészettudományi Karának részvételét a feladatok végrehajtásában. *Petruska Ferenc*, *Till Szabolcs* és *Balogh András József* a haderő járványügyi közreműködése jogi hátterének komplex elemzését adja, nemzetközi tapasztalatok közé helyezve a magyar szabályozást. *Gulyásné Gyurka Tímea* és *Vass Gyula* a katasztrófavédelem nélkülözhetetlen szerepvállalását tárja fel a járvány elleni védekezésben. A kötet első részében kaptak helyet azok az eszmétörténeti írások, amelyek jelentős mértékben gazdagíthatják a vírusra reagáló állam helyzetéről való gondolkodásunkat. *Pap Milán* John Locke prerogatív hatalomról kifejtett nézeteit világítja meg, többek között a politikai tudás szempontjából, *Smrcz Ádám* a biopolitikát állítja kontrasztba néhány olyan járványügyi intézkedéssel, amelyet 2020 tavaszán világszerte alkalmaztak, *Tóth Kálmán* pedig az 1831-es

kolerajárvány politikai eszmetörténeti tanulságait vonja le az olvasó számára. Végül *Balogh Róbert* egy néhány évvel korábban a járványos gyermekbénulás magyarországi történetének zárószakaszáról született könyv eredményeire irányítja a figyelmünket, amelyek aktualitása és relevanciája 2020-ban új értelmet kapott.

A kötet második része a járvány sújtotta társadalom és gazdaság néhány meghatározó jelentőségű kihívását dolgozza fel. *Bonnyai Tünde*, *Kiss Adrienn* és *Margitics József* azt elemzik, hogy a váratlanul, kényszerből, rövid időn belül meghozott döntések közül milyen intézkedések igyekeztek biztosítani a védekezés kulcsszereplőiként az ún. létfontosságú vállalatok működését és azt, hogy az általuk nyújtott szolgáltatások rendelkezésre állása minden körülmények között biztosítható legyen, illetve hogy ez az előremutató preventív hozzáállás milyen kérdéseket vet föl a normál működés célkitűzései felől nézve. *Kalas Vivien* európai uniós összehasonlításban veszi górcső alá a koronavírus következtében a korábbiakhoz képest robbanásszerű sebességgel terjedő digitális oktatás tapasztalatait és jövőbeli vízióját. *Krasznay Csaba* és *Koczka Ferenc* a távolléti oktatás kiberbiztonsági és adatvédelmi kihívásait elemezve arra a kulcsfontosságú következtetésre hívja fel a figyelmünket, hogy bár a szektor szereplőinek összefogásával és az állam aktív részvételével a problémák jelentős része orvosolható, nincsen gyors és egyszerű megoldás a gyermekek online biztonságának – például a kiberzaklatástól való védelmük – megteremtésére. *Kovács Eszter* francia filozófusok publicisztikáiból térképezi fel a járványügyi intézkedések közösségi megítélését és egyes hatásait, kitérve a kijárási korlátozásokkal szembeni kritikus véleményekre, valamint a türelemre és szolidaritásra biztató filozófusi megnyilatkozásokra. *Nádori Péter* az egyetem Információs Társadalom Kutatóintézete által végzett empirikus kutatás eredményeit dolgozza fel, amely arra kereste a választ, hogy a hazai internetes hírportálok hogyan éltek meg, és miként birkóztak meg azzal a kihívással, amelyet a közönség hatalmas információigénye és az újságírói munkának a járvány idején jelentkező, korábban nem tapasztalt nehézségei közötti feszültség okozott. *Czeczeli Vivien*, *Kolozsi Pál Péter*, *Kutasi Gábor*, *Marton Ádám* és *Várpalotai Viktor* azokat a súlyos hatásokat és következményeket járják körül, amelyeket a koronavírus terjedése és a járvány elleni védekezés következtében a gazdaság kényszerült elkönyvelni. Az általános világgazdasági összkép és gazdasági összefüggések részletes tárgyalásán túl előbb az egyes európai országokban alkalmazott rövid távú fiskális válaszlépések számbavételére és rendszerezésére kerítenek sort, majd 25 európai ország adatainak elemzésével azt vizsgálják meg, hogy milyen összefüggések láthatók egyes országok makrogazdasági, sebezhetőségi, kitettségi karakterisztikája és a járvány alatt elszenvedett gazdasági sokk mértéke között. A második rész záró tanulmányában *Megyeri Lajos* és *Mógor-Krózser Terézia* azt dolgozza fel, hogy korábbi hasonló feladat és tapasztalat híján milyen jelentős kihívást jelentett a Magyar Honvédség számára az egész járványügyi védekezés keretében a létfontosságú rendszerelemek védelmére vonatkozó kormányzati felkérés szakszerű teljesítése.

A kötet harmadik részében a járvány európai, azon belül is leginkább európai uniós fejleményeit állítjuk a középpontba. *Navracsics Tibor* a pandémia első hulláma alatt zajló európai belpolitikai fejlemények elemzése alapján arra a következtetésre jut, hogy míg rövid távon erősebbé vált a kormányközi elem az Európai Unió működésében, közép- és hosszú távon a járvány következményei az uniós intézmények bővülő szerepvállalásához vezethetnek. *Petri Bernadett* azt járja körül, miként reagáltak az uniós intézmények a rendkívüli helyzetre, és hogyan igyekeztek hatásköreik csúcsra járatásával egymásra licitálni, miközben a közegészségügyi intézkedések az alpműködésük szempontjából is kihívás elé állították őket. *Gát Ákos Bence* elemzése szerint a járványhelyzet az Európai Unió és a jogállamiság követelményrendszerének kapcsolatában egyszerre mutatott rá arra, hogy az Unió jogállamiság-politikája hatáskörtúllépési problémákkal terhes, illetve arra, hogy az uniós intézmények működésével szemben joggal merülhetnek föl jogállamisági kérdések. *Máthé Réka Zsuzsanna* a pandémiának az Európai Unió gazdaságára gyakorolt hatásával foglalkozik, és arra számít, hogy az egyes tagállamok recesszióból való felépülése nagyon eltérő módon fog alakulni, vagyis élesedni fognak a tagállamok közötti gazdasági és társadalmi fejlődésbeli különbségek. *Hegedüs Csilla* tanulmánya azt tárja fel, hogy az Európai Unió tagállamainak nem sikerült kitűnőre vizsgázniuk a kisebbségi anyanyelvhasználati jogok biztosítása terén egy olyan időszakban, amikor az anyanyelven való kommunikáció életet menthet. *Tárnok Balázs* és *Nagy Dénes András* az európai polgári kezdeményezések járvány alatti sorsának elemzésével azt vizsgálta meg, miként reagáltak az uniós intézmények arra, hogy a társadalmi távolságtartás az európai részvételi demokrácia rendszerét is kihívások elé állította. *Egeresi Zoltán* és *Pénzváltó Nikolett* Törökország példáján keresztül a járvány elleni védekezés alapvető kérdését állítja középpontba: mennyire hozhatók összhangba az alacsony halálozás megtartása érdekében hozott megszorító intézkedések a gazdasági károk minimalizálására tett erőfeszítésekkel. Végül *Vargha Csilla* elemzi a pandémia hatását Magyarországnak a határon túli magyar közösségekkel fennálló kapcsolatára, kiemelve, hogy az anyaország a járványhelyzetben nemcsak különböző eszközök biztosításával igyekezett segítséget nyújtani, hanem megszakítás nélkül folytatódtak a gazdaságfejlesztési, valamint nemzetpolitikai programok.

A kötet záró része még tovább szélesíti a vizsgálat horizontját, és a világjárvány nemzetközi következményeit helyezi fókuszba. *Tálas Péter* a koronavírusnak a nemzetközi hatalmi rendre gyakorolt hatását kutatva arra a következtetésre jut, hogy a nemzetközi válságok általában nem idéznek elő sokszerű változásokat a nemzetközi hatalmi rendben, legfeljebb gyorsítják vagy lassítják azokat a már létező folyamatokat, amelyek a hatalmi rend változásához vezethetnek. *Csiki Varga Tamás* arra hívja a figyelmet, hogy a koronavírus-járvány sok szempontból közvetlen és közvetett hatást is gyakorol a NATO-tagállamok haderőire rövid, közép- és hosszú távon is, amire a kormányzatoknak a legégetőbb egészségügyi,

ellátási és gazdasági válságjelenségek kezelése mellett is megfelelő figyelmet kell fordítaniuk. *Deák András György* az energiapiacokat érintő fejleményekre tekintve úgy látja, hogy a pandémia az alkalmazkodás új formáit követeli meg az iparági szereplőktől, új intézményeket hoz létre, vagy minden korábbinál egyértelműbbé teszi a fejlődési trendeket. *Nyáry Gábor* és *Ambrus Éva* a világjárvány meghökkentő fejleményeként mutatnak rá a nagyhatalmak, hatalmi csoportosulások közötti konfrontációk erősödésére, és arra, hogy a koronavírus-járvány komor díszletei között felerősödő hatalmi játszmák egy keményebb, kíméletlenebb kibervilágot sejtetnek. *Kutasi Gábor* tanulmányában arra keresi a választ, hogy a koronavírus-válság miként hatott az EU és az USA kereskedelempolitikai vetélkedésére, és milyen hatással lehet az USA és az EU közötti gazdasági érdekelletetésekre. *Kozma Klementina* szerint a járvány okozta folyamatok kezelésének jelentős szerepe lesz abban, hogy mit gondol majd a világ az Amerikai Egyesült Államokról, és figyelemre méltó körülmény, hogy egyelőre úgy tűnik, a nagyhatalmi versenyben Kína kisebb sérülések árán vészeli át a járványt, mint bármely vetélytársa, legfőképpen az USA. *Sándor Lénárd* arról nyújt áttekintést, hogy milyen hatást gyakorolt a járvány az Amerikai Egyesült Államok szövetségi és tagállami bíróságaira, azok működőképességére, illetve milyen innovatív megoldásokat találtak a kihívások leküzdésére. *Háda Béla* a pandémia indiai fejleményei kapcsán többek között arra világít rá, hogyan kérdőjeleződhet meg utólag egy szigorú, de sikeres járványkezelés akkor, ha a karanténba befáradt ország idő előtt enyhít az intézkedéseken. *Pásztor Szabolcs* a szubszaharai térségre tekintve arra jut, hogy a járvány gazdasági hatásai számottevőek lesznek, és nagy valószínűséggel új gazdaságtörténeti fejezetet nyitnak a régióban, megváltoztatva az Afrika felemelkedését vizionáló narratívát is. Végül *Zahorán Csaba* annak jár utána, miként élték meg a válságos helyzetet az egyszerű bukaresti emberek, *Lukács B. György* pedig az egykori Jugoszlávia utódállamainak sajtójában ma újból sokat emlegetett 1972-es jugoszláviai fekete-himlő-járványra és mai párhuzamaira tekint vissza.

Reményeink szerint ezzel a rövid tartalmi ízelítővel sikerült meggyőznünk az olvasót arról, hogy különlegesen gazdag, tudományos megközelítésében sokszínű kötetet tart a kezében, amelybe beleolvassva izgalmas képet kaphat a koronavírus-járvány társadalomtudományi vizsgálatának meghatározó aspektusairól. Az olvasás izgalma mellé nem kívánhatunk mást, mint hogy a kötetben foglalt kutatói kérdések és megállapítások közvetlen aktualitása mihamarabb tűnjön el hétköznapijainkból. Ne legyünk tovább járvány sújtotta társadalom! A járvány apropóján vizsgált, távlatosan is releváns kérdésekre pedig igyekezzünk társadalmi és közpolitikai szinten is megnyugtató válaszokat találni, a járvány fenyegetése nélkül is.

Budapest, 2021. március 15.

A szerkesztők